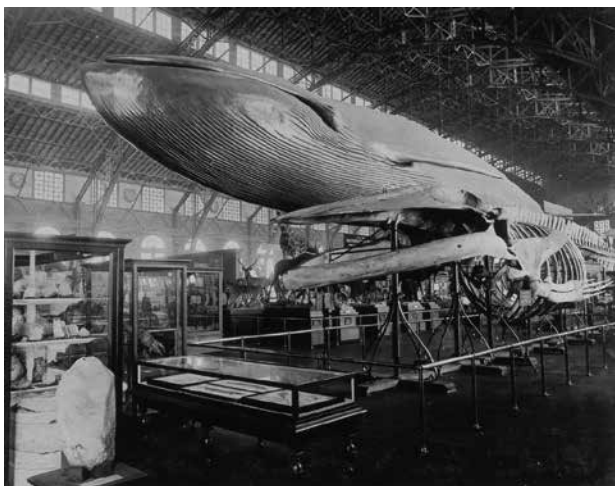

Om val, tillit och sambällskontraktet

Detta nummer lär nå våra medlemmars brevlådor ungefär samtidigt som vi kan begrunda 2022 års valresultat. I skrivande stund är ännu utgången mycket oviss. Runt om i redaktörens kvarter har engagerade partifunktionärer spikat upp valaffischer med stora bilder på sina partiledare, kombinerade med vad man bedömt vara en lockande slogan. I många fall undrar man varför de valde just detta foto och vilken PR-byrå som, förmodligen för ett fett arvode, krystat fram en slogan, som förutom att vara intetsägande, i vissa fall innehåller så uppenbara språkfel att en mellanstadieelev hade rodnat av skam. Ur ett vetenskapligt perspektiv kan man också fråga sig om någon undersökt om valaffischer överhuvudtaget har någon egentlig effekt på valresultat. Men dyrt är det säkert.

Har man, som undertecknad, upplevt ett tvåsiffrigt antal valkampanjer förundras man också över att de tycks bli alltmer infantila och osakliga. En rimlig förklaring kan vara att de nog alltid befunnit sig på samma nivå, medan jag som betraktare förändrats till att bli både mer insatt och, tyvärr, mer cynisk.

För den vankelmodige föreningsmedlemmen hoppas vi att den enkät som vi skickade ut till de olika riksdagspartierna och vars svar bör ha publicerats på vår hemsida någon vecka innan valet, givit lite kött på benen inför röstandet. När detta skrivs har alla partier utom två svarat.

En sak är dock uppenbar. Det massiva informationsflödet tycks öka exponentiellt. Jämfört med när jag var ung, har vi ett enormt utbud av tillgängliga tv-kanaler och ett

gigantiskt nyhetsflöde via nätet. Sociala medier kryllar av allt ifrån vettiga debattörer till rent absurd desinformation från vad som, i värsta fall, kan härröra från statsfinansierade utländska troll. Att sälla i denna kökkenmödding är nästan en omöjlig uppgift.

Vad gör det med oss när informationsflödet är så gigantiskt? En lustig tankeställare fick jag förra veckan. Ganska regelbundet får undertecknad, i rollen som psykolog, frågor från massmedia där man hoppas få en psykologisk och vetenskapligt baserad reflektion på någon vardagsföreteelse. En bekant som är professor i psykologi brukar hänvisa denna typ av frågor till mig. Dels tycker han nog att han har viktigare saker att göra, men jag misstänker också att han uppskattar mina ansträngningar att göra vetenskap av den mest banala frågeställning. Svarar inte jag, finns det annars risk att redaktionen vänder sig till en dilettant. En gång rekommenderade jag i morgon-tv svenska folket att julpynta extra mycket under pandemin. På så sätt hoppades jag förmedla att det finns ett gott vetenskapligt stöd för att beteendeaktivering – som att pynta hemma – kan vara en effektiv bot mot depression. Ett försök att göra folkbildning av trams.

Frågan som ställdes mig denna gång kom från en organisation jag inte hade hört talas om, som ägnade sig åt ett nätbaserat brädspel som jag inte heller kunde något alls om. Men frågeställningen var absolut på min hemmabana. Tydligen hade de fått stora problem med att flera spelare fuskade genom att använda sig av datorprogram som gav dem en extrem fördel framför andra spelare – ungefär som om man vid schackmästerskap i löndom skulle använda sig av en schackdator. Dels undrade organisationen vilka

psykologiska mekanismer som låg bakom att en del fus-kade, men ett lika stort problem var att ryktesspridningen om fusk skadade hela spelsamhället.

Den första frågan var ganska lätt att besvara. Folk fuskar i en anonym miljö för att det funkar, och har man lyckats en gång utan att bli påkommen ökar sannolikheten för att man gör det igen. Det är grundläggande inlärningspsykologi. Sedan finns det naturligtvis bakgrundsfaktorer som påverkar vem som väljer att fuska – som vilka värderingar man tillägnat sig genom livet och kanske en viss biologisk faktor som gör att skamkänslan inte aktiveras. Och naturligtvis, om man tror att de andra fuskar kan man lika gärna fuska själv.

Men det var den andra frågan som ur ett metaperspektiv blev mycket mer intressant. Alla spel bygger på att deltagarna noggrant underordnar sig ett visst regelsystem, annars tappar spelet helt sin mening. Vem vill spela tennis mot någon som anser att de får slå bollen utanför banan? Vem skulle vilja spela poker om motspelarna tog sig ha rätten att ta med en uppsättning extra ess att dryga ut sin hand med? Alla samhällets funktioner, både i det lilla och det stora, bygger på tillit. Om du betalar för en vara i en affär, men affären inte ger dig varan,

Alla spel bygger på att deltagarna noggrant underordnar sig ett visst regelsystem, annars tappar spelet helt sin mening.

slutar du handla där. Om folk tror att polisen inte utreder brott tar de lagen i egna händer. Om ingen betalar tillbaka lån vågar ingen låna ut. Rubbas denna tillit kan allting haverera. Om vi slutar lita på att samhällskontraktet följs, faller samhället samman. Och värst av allt: det räcker med ett rykte om att kontraktet upphävts. I USA är förmodligen själva ryktet om valfusk det allvarligaste hotet mot demokratin, oberoende av att flera utredningar konstaterat att något omfattande fusk inte har kunnat påvisas.

Är det denna situation vi står inför nu? Vederhäftig information blandas med, och ibland överröstas av "fake news"? Den ökade tillgången till information ger oss helt andra möjligheter till källkontroll. Samtidigt blir det betydligt svårare att avgöra vilken källa man kan lita på.

För till syvende och sist handlar det om tillit. Det krävs inte mycket för att ett förtroende skall skadas. Här har våra journalister ett enormt ansvar. Det är lätt att fres-tas till att vinkla en historia, eller underlåta att rapportera relevanta fakta för att man vill skydda det man anser är en övergripande god sak. Men varje gång man gör så riskerar man sin trovärdighet och att i förlängningen ställa till med irreparabel skada. För om folk slutar att lita på etablerade media, står vi med ena foten ute i avgrunden.

Är det ett övermänskligt krav att ställa på våra journalister? Kanske. De flesta jag mött som presskontakt för denna förening har varit mycket seriösa. Men ingen människa är helt immun mot bekräftelsebias eller grupptryck. Låt oss hålla tummarna för att de klarar sin uppgift.

Att som VoF-medlem tillhöra skeptikerrörelsen är ett litet steg mot att hitta rätt i informationsflödet. Vetenskap handlar ju om att försöka ta reda på vad som är sant.

I föreliggande nummer, som är en rätt blandad kompott, försöker vi dra vårt strå till stacken. Lotten Kalenius har översatt en engelskspråkig artikel om en vanlig konspirationsteori: att dolda krafter med onda avsikter försöker byta ut befolkningen i västvärlden. Roland Uhrberg synar antroposofiskt och ekologiskt jordbruk och Sven Ove Hansson skriver om antroposofernas inställning till klimatvetenskapen och om hur charlataner ibland använder sig av juridiska metoder för att tysta kritiker – så kallade SLAPP-suits. Ämnet var även aktuellt i förra numret av Folkvett, där den belgiske skeptikern Patrick Vermeren berättade om hur en stämning kostat honom och en kollega hundratusentals kronor. Vi har också en lång rapport från årsmötet i Uppsala, en presentation av den nya styrelsen, några bokrecensioner och många intressanta notiser.

Om en månad kommer VoF att delta på bokmässan i Göteborg. Extra roligt är att vi har fått möjligheten att på söndagen arrangera ett stort seminarium med Mattias Göransson från tidningen Filter, författaren och journalisten Kjell Werne samt folkbildaren och filosofiprofessorn Åsa Wikforss. Programledare kommer vara VoF:s Per Johan Råsmark och ämnet är ”konspirationsteorier – en fara för samhället?”.

Vi har som vanligt flera föredrag i vår monter, som detta år är utökad i storlek. Där kommer säljas t-shirts, böcker och gamla nummer av Folkvett. Obekräftade källor säger att det även kommer att vaskas homeopatisk champagne. Kom dit för att skåla med likasinnade! ✍

Dan Katz